

Janusz Mierzwa

Etyka w społeczeństwie informacyjnym

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 11/1, 165-169

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ MIERZWA

ETYKA W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

Publicysta Czesław Porębski w artykule *O globalizacji* pisze, że współczesny „areopag” świata został zdominowany procesem globalizacji, której rzeczowy sens można uchwycić dopiero wówczas, gdy uzna się, iż składa się na nią bardzo niejednorodny zbiór zjawisk, procesów i tendencji, widocznych w życiu społecznym, ekonomicznym i politycznym. Globalizacja – zdaniem Autora – jest jednym z tych słów-kluczy, przy pomocy których staramy się uzyskać rozumny dostęp do sensu przemian, jakie ogarnęły ludzkość po 1989 roku. Zatem „globalizacja” ma epokowe znaczenie.¹

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na szczególną rolę etyki w medialnym kreowaniu cywilizacji społeczeństwa informacyjnego w wirtualnym świecie cyberprzestrzeni. Podstawą, uzasadniającą tak sprecyzowany problem są teoretyczne rozważania, praktyczne działania oraz różnorodne opracowania na ten temat, pochodzące z 3 różnych środowisk:

1. **Na gruncie amerykańskim**² – zwieńczeniem działalności różnych środowisk twórczych początku lat 90-tych wydaje się być dokument, podpisany przez Prezydenta Billa Clintona i vice-Prezydenta All Gore’a zatytułowany: *Struktura globalnego handlu elektronicznego*, który stał się podstawą tzw. „Globalnej Infrastruktury Informacyjnej”.³

2. **Na kontynencie europejskim**⁴ – rozpoczął się bieg na poziomie globalnym po śladach wytyczonych przez USA i Japonię, ale z uwzględnieniem własnej

¹ Innym terminem, jaki pojawia się w rozważaniach nad genezą „globalizacji” jest termin „deregulacja”. Tym mianem opatruje się zespół posunięć politycznych i ustawowych rozwiązań, które mają na celu usunięcie nadmiar różnego rodzaju ograniczeń, krępujących swobodę stosunków gospodarczych. Szczególne znaczenie dla przyspieszenia procesu „globalizacji” ma deregulacja rynków kapitałowych.

² Szeroki wachlarz publikacji, głównie amerykańskiej szkoły komunikacji społecznej, zebrał i opublikował prof. Em Griffin w dziele pt. *Podstawy komunikacji społecznej*, przełożonym na język polski i wydanym przez Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne w 2003 r.

³ W. J. Clinton, A. Gore, *A Framework for Global Electronics Commerce*. Washington 1997.

⁴ Na gruncie europejskim dominują opracowania głównie w języku włoskim i francuskim: E. Baragli, *Comunicazione, comunione e chiesa*. Roma 1973; tenże, *Dopo McLuhan*. Torino 1981; tenże, *Sociologia pastorale del strumenti della comunicazione sociale*. Roma

tożsamości kulturowej. Wydany w Brukseli 19 lipca 1994 r. dokument: *Droga Europy do społeczeństwa informacyjnego – plan działania* znalazł odbicie również na polskim gruncie, a realizacja jego założeń jest finansowana przez Polski Komitet Badań Naukowych.⁵

3. **Trzecim środowiskiem** kreatywnego rozwoju ludzkiej myśli we współczesnym świecie jest Kościół, a zwłaszcza jego nauczanie na temat środków społecznego przekazu.⁶

Jeżeli rzeczywiście „powstanie globalnego społeczeństwa informacyjnego jest nieuniknione – jak czytamy w Raporcie drugiego Kongresu Informatyki Polskiej – a rozwój techniki teleinformatycznej szybko zmieni struktury społeczne oraz wytworzy nowe instytucje, formy zachowań, obyczaje i kulturę” – to trudno byłoby biernie czekać na rozwój tych wydarzeń, bez zwrócenia uwagi na konieczność uwzględnienia etyki w budowie cywilizacji społeczeństwa informacyjnego.⁷

1974; M. Bouillet, *Le choc de medias*. Tournai 1985; Y. Bourron, *Audiovisuel: pedagogie et communication*. Paris 1980; C. M. Martini i in., *Communication et spiritualite*. Paris 1991; L. Tadei, *Pastorale e mass media*. Roma 1980.

⁵ *Droga Europy do społeczeństwa informacyjnego. Plan działania*. Bruksela 1994.

⁶ Sobór Watykański II, *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli* (Inter mirifica, 1963); *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* (Gravissimum educationis, 1965); Papieska Rada d. s. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska: Zjednoczenie i postęp* (Communio et progressio, 1971); Jan Paweł II, *Przemówienie w UNESCO* (1980); Jan Paweł II, *Adhortacja o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie* (Christifideles laici, 1988); Papieska Rada d. s. Środków Społecznego Przekazu, *Instrukcja duszpasterska: U progu nowej ery* (Aetatis novae, 1992).

⁷ W polskiej literaturze przedmiotu uwidacznia się poważny brak współczesnych opracowań na interesujący nas problem. Nie mniej jednak warto sięgnąć do istniejących publikacji, a zwłaszcza do: E. Bromboszcz, *Percepcja reklamy telewizyjnej przez dzieci*. „Psychologia wychowawcza” 1993, nr 1, s. 60-66; J. Chrapek, *Uwarunkowania recepcji programów telewizyjnych przez młodzież*. Lublin 1985; M. Czerwiński, *Telewizja wobec kultury*. Warszawa 1973; A. Dąbrowska, A. Grajewski, *Język w służbie systemów totalitarnych*. „Znaki Czasu” 1993, nr 29-30, s. 134-149; M. Gajlewicz, *Techniki oddziaływania propagandowego*. „Przekazy i Opinie” 1992, nr 2-3, s. 29-42; B. Garlicki, *Selekcja informacji w dziennikarstwie*. Kraków 1981; A. Kłosowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*. Warszawa 1980; J. Koblewska, *Propaganda i wychowanie. Szkice o środkach masowego oddziaływania*. Warszawa 1974; J. Koblewska, *Środki masowego oddziaływania. Problemy społeczne, wychowawcze i propagandowe*. Warszawa 1972; A. Lepa, *Świat propagandy*. Częstochowa 1994; J. Łoboda, *Rozwój telewizji w Polsce*. Wrocław 1973; T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. Warszawa 1970; J. Mikołowski Pomorski, *Badania masowego komunikowania*. Warszawa 1980; tenże, *Komunikowanie interpersonalne a opinia publiczna*. „Zeszyty prasoznawcze”. R. 19: 1978, nr 3, s. 5-20; tenże, *Z. Nęcki, Komunikowanie skuteczne?* Warszawa 1983; tenże, *Środki społecznego komunikowania a problem więzi społecznej*. Kraków 1976; W. Pisarek, *Wiedza o komunikowaniu. Nazwy i zakres*. „Przekazy i opinie”. R. 1975, nr 1, s. 11-19; K. Pisarkowa, *O komunikatywnej funkcji przemilczenia*. „Zeszyty prasoznawcze”. R. 1989, nr 1, s. 25-34; A. Podgórecki, *Zasady socjotechniki*. Warszawa 1996; A. Siciński, *Kontakty osobiste a proces masowego komunikowania*. „Studia socjologiczne”. R. 1962, nr 2; K. Zygulski, *Drogi rozwoju kultury masowej*. Warszawa 1967.

W tym miejscu należałoby wyjaśnić pojęcie „cywilizacja”. Wśród wielu koncepcji definicyjnych na uwagę zasługuje dorobek polskiego historyzofa Feliksa Konecznego (zmarłego w 1949 r.), który w swoich założeniach analitycznych przyjął wyłącznie metodę indukcyjną (tzn. odrzucił jakiegokolwiek założenia wstępne) oraz odszedł od biologizmu. W swoim dziele *O wielości cywilizacji* dokonał historyczno-analitycznego przeglądu 22 cywilizacji, z których 13 należy traktować jako cywilizacje martwe⁸, a 9 jako żywe.⁹ Cztery spośród tych ostatnich w znaczący sposób oddziaływało na kształt polskiej kultury,¹⁰ spośród których największy wpływ wywarła cywilizacja łacińska.

Czym jest cywilizacja według Konecznego? Cywilizacja to metoda ustroju życia zbiorowego. By mówić o cywilizacji to musi ona trwać, co najmniej kilka pokoleń. Cywilizacja – w ujęciu Konecznego – to sprawa ducha, a nie rasy, biologii czy zoologii. W ramach jednej cywilizacji mogą wykształcić się różne kultury.¹¹

W wydanym niedawno (2001 r) przez zespół pracowników Uniwersytetu Białostockiego zbiorowym opracowaniu pt. *Kultury tradycyjne a kultura globalna*¹² zwrócono szczególną uwagę na kontekst tożsamości kulturowej jednostki i jej edukację globalną. Jeżeli bowiem proces budowy społeczeństwa informacyjnego jest nieunikniony, to tym pilniejsze staje się pytanie – jak piszą socjologowie Janusz Mariański i Witold Zdaniewicz „o nowe wartości i kryteria wartościowania, o mające moc wiążącą normy i orientacje na wartości, umożliwiające ludzkie, tzn. godne i sensowne życie”¹³, gdyż – jak pisze Urs Altermatt w artykule *Das Fanal von Sarajevo* („Sarajevo przestrzega”) „pod pokrywką pozornie uniwersalnej kultury światowej, coraz gwałtowniej zderzają się ze sobą cywilizacyjnie odmienne światy, które swym programem nie czynią integracji lecz separację”.¹⁴

Instrukcja duszpasterska *Aetatis Novae* stwierdza wprost, że „obecna rewolucja w środkach społecznego przekazu pociąga za sobą fundamentalne przekształcenie elementów, za pomocą których ludzie pojmują świat wokół siebie oraz sprawdzają i wyrażają to, co pojmują. Nieustanna dostępność obrazów, idei i ich szybki przekaz nawet z kontynentu na kontynent mają głębokie konsekwencje, zarówno pozytywne jak i negatywne, dla psychologicznego, moral-

⁸ Są to cywilizacje: attycka, aztecka, babilońska, egejska, egipska, helleńska, inkaska, irańska, punicka, rzymska, spartańska sumeryjska, syryjska.

⁹ Cywilizacje: arabska, bizantyjska, bramińska, chińska, łacińska, numidyjska, turańska, tybetańska, żydowska.

¹⁰ Następujące cywilizacje: turańska, bizantyjska, żydowska i łacińska.

¹¹ Por. F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*. Kraków 1935.

¹² *Kultury tradycyjne a kultura globalna*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobocki, D. Misiejuk, Białystok 2001.

¹³ J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne młodych Polaków*. Warszawa 1991, s. 7.

¹⁴ U. Altermatt, *Das Fanal von Sarajevo*. Verlag Neue Zürich Zeitung, Zurich 1996.

nego i społecznego rozwoju osób, struktur i funkcjonowania społeczeństw, komunikacji międzykulturowej i postrzegania oraz przekazywania wartości, światopoglądów, ideologii i wierzeń religijnych”.¹⁵

W tej sytuacji warto odnieść się do wypowiedzi Johna Patricka Folley'a, Przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznej Komunikacji, który podjął odważną polemikę z wielkimi amerykańskimi krytykami mediów, jak Marshall McLuhan i Neil Postmann¹⁶. W wydanym w 2002 r. dokumencie p. t. *Etyka w internecie* stwierdza, że „nie wymaga dziś wielkiego wysiłku wyobraźni myśleć o ziemi jako o połączonym wzajemnie ze sobą globie, tętniącym elektronicznym przekazem – rozdyktowanej planecie, zanurzonej w opatrnościowej ciszy przestrzeni kosmicznej. Rodzi się etyczne pytanie, czy przyczynia się to do autentycznego rozwoju ludzkiego, wspierania jednostek i ludów w życiu wiernym swemu transcendentnemu przeznaczeniu.”¹⁷

Konieczność etyki w procesie komunikacji społecznej mocno podkreśla amerykański profesor w Wheaton College Illinois – Em Griffin, gdzie od wielu lat wykłada „podstawy komunikacji”. W najnowszej pracy, zatytułowanej *Podstawy komunikacji społecznej* pisze: „[...] każda teoria i praktyka muszą podlegać wartościowaniu [...]. Inne dyscypliny mogą ignorować kłopotliwą problematykę, natomiast każda próba przedstawienia procesu komunikacji jako zagadnienia, które nie ma nic wspólnego z pytaniami o dobro i o zło, o to, co słusne i niesłusne, co naganne i chwalebne, pomijałaby ważny i wciąż na nowo poruszany aspekt naszej dziedziny”.¹⁸

Wspomniana Rada ds. Środków Społecznego Przekazu ujmuje ten problem w następujący sposób:

1. Pierwszym, podstawowym wyznacznikiem etycznej oceny środków społecznego przekazu jest „osoba ludzka i społeczność, będące celem i miarą stosowania środków społecznego przekazu. Komunikacja powinna przebiegać od osoby do osoby i służyć integralnemu rozwojowi osób”.¹⁹

2. Drugą zasadą etycznej oceny tych mediów jest „dobro wspólne, traktowane jako suma warunków życia społecznego, jakie bądź zrzeczeniom, bądź poszczególnym członkom społeczeństwa pozwalają osiągać pełniej i łatwiej własną doskonałość”.²⁰ Skoro dobro jednostek zależne jest od dobra danej spo-

¹⁵ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja duszpasterska *Aetatis Novae* na temat środków społecznego przekazu w dwudziestą rocznicę *Communio et progressio*, n. 4.

¹⁶ Por. J. P. Foley, *Bóg w globalnej wiosce*. Kraków 2002, s. 5 n.

¹⁷ Tenże, *Etyka w internecie*. Watykan 2002, s. 1.

¹⁸ E. Griffin, *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańsk 2003, s. 14 n.

¹⁹ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w Środkach Społecznego Przekazu*, n. 21.

²⁰ Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, n. 26; Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, n. 1906.

teczności, stąd rodzi się konieczność solidarnego promowania dobra wspólnego. Międzynarodowa „solidarność”, winna być traktowana jako „mocna i trwała wola angażowania się na rzecz dobra wspólnego, czyli dobra wszystkich i każdego; wszyscy bowiem jesteśmy odpowiedzialni za wszystkich.”²¹

ETHICS IN THE INFORMATIONAL SOCIETY

Summary

The author of the analysis pays attention to the particular role of ethics in the medial creation of civilisation of the informational society in the virtual world of cyberspace.

The base, justifying such specified problem, are theoretical considerations, practical actions and various analyses coming from three different sources: American, European and church circles.

The necessity of ethics in the social communication is strongly emphasized by Em Griffin, American professor, who lectures the basics of communication in Wheaton College Illinois. In his newest thesis entitled „The basics of communication” he writes „...each theory and practice must be subject to evaluation (...). Other disciplines may ignore confusing problematic, whereas each attempt of introducing process of communication as an issue, which has nothing in common with questions about good and evil, about what is right and wrong, reprehensible and glorious, would omit crucial and still considered aspect of our domain.

Transl. by Magdalena Jonarska

²¹ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, n. 38.